

Милош Јовановић

Правни факултет, Универзитет у Београду

ПОСЛЕХЛАДНОРАТОВСКИ СВЕТ ИЗМЕЂУ ИДЕОЛОГИЈЕ И ПОЛИТИКЕ СИЛЕ

Сажетак

Аутор се у оквиру овог рада бави доминантном послехладноратовском парадигмом која се заснива на идеји о морализацији међународних односа и нестајању политике силе са међународне сцене након пада Берлинског зида. Реч је о либералној и оптимистичкој визији света која питања демократије и њеног ширења, поштовања људских права, као и питања хуманитарних интервенција или међународног кривичног правосуђа, дефинише као основне послехладноратовске проблематике. „Арапско пролеће“ дало је нови полет овим либералним идејама које чине темељ парадигме која и данас представља основни оквир промишљања међународних односа. Наведени континуитет се у раду показује критичким освртом на текстове четири савремена аутора.

Кључне речи: послехдноратовски период, либерализам, људска права, демократија, војне интервенције, Косово и Метохија, идеологија, антиплурализам, „Арапско пролеће“, Либија

“For generations, the United States of America has played a unique role as an anchor of global security and as an advocate for human freedom (...) when our interests and values are at stake, we have a responsibility to act (...) Some nations may be able to turn a blind eye to atrocities in other countries. The United States of America is different. And as President, I refused to wait for the images of slaughter and mass graves before taking action”, Барак Обама (Barack Obama) поводом кризе у Либији, 28. март 2011. године.¹⁾

1) “A Responsibility To Act”, President Obama’s speech at the National Defense University at Fort McNair in Washington, D.C., March 28, 2011, Интернет, <http://www.npr.org/2011/03/28/134935452/obamas-speech-on-libya-a-responsibility-to-act>.

Говор председника САД Барака Обаме поводом кризе у Либији и војне интервенције западних сила 2011. године, пружа одличну илустрацију широко прихваћене парадигме и доминантног поимања послехладноратовских међународних односа.²⁾ Парадигма о којој је реч суштински почива на једном оптимистичком виђењу послехладноратовског света у којем државе не спроводе више политику силе зарад задовољења партикуларних интереса, већ одговорно промовишу универзалне вредности зарад добробити човечанства. Речи Барака Обаме налазе се непосредно на трагу говора о „Новом светском поретку” Џорџа Буша (George H. W. Bush) и осликавају дводеценијски континуитет са идејом по којој се послехладноратовски међународни односи заснивају на искреној жељи за миром, на поштовању права и нарочито, на одговорности држава да обезбеде слободу и правду у свету.³⁾

Другим речима, сходно доминантном схватању, крај биполарног света коначно је омогућио да се државе на међународној сцени понашају на један моралнији начин и управо се у наведеној морализацији огледа преломна тачка преласка из једног међународног система – хладноратовског, у други – послехладноратовски.⁴⁾

Терористички напад извршен 11. септембра 2001. године у Њујорку, као ни ратови који су уследили у Авганистану и Ираку, у основи, нису озбиљније уздрмали ово доминантно виђење пост-биполарног света. Штавише, „Арапско пролеће” које је започело децембра 2010. године нередима у Тунису, поново је вратило у центар пажње проблематику ширења демократије која је била карактеристична за прву послехладноратовску деценију. Криза у Либији из 2011. године, као и криза која је уследила у Сирији, још увек се посматрају кроз призму доминантне парадигме као сукоби чији су улози универзалне вредности демократије и људских права.⁵⁾

Видећемо, међутим, да се доминантно поимање послехладноратовског света заснива на илузији идеолошке природе (1), и да наведена илузија још увек представља главни оквир промишљања међународних односа (2).

2) Виђење послехладноратовског света о којем је овде реч у бити је виђење Запада те је наведено виђење доминантно у оноликој мери у којој је данас и сам Запад доминантан у свим пољима, укључујући и академско поље.

3) Видети : George H. W. Bush, “Toward a New World Order – Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit”, 1990–09–11, Интернет, http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2217&year=1990&month=9.

4) Типичну илустрацију ове идеје у академском дискурсу пружа, у иначе многобројној литератури, књига француског истраживача Ариела Колономоса, Ariel Colonomos, *La morale dans les relations internationales*, Odile Jacob, Paris, 2005.

5) Bellamy, Alex J., “Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm”, *Ethics & International Affairs*, Vol. 25, No. 3, 2011, pp. 263-269.

1. ОД ИЛУЗИЈЕ МОРАЛИЗАЦИЈЕ ДО РЕАЛНОСТИ АНТИПЛУРАЛИЗМА

Говорећи о агресији коју је Ирак извршио против Кувајта 1990. године, амерички председник Џорџ Буш је у свом обраћању Конгресу 29. јануара 1991. године рекао да је у игри нешто веће од судбине једне мале земље. У игри је „једна велика идеја, један нови светски поредак у којем се нације уједињују око заједничког циља, како би се оствариле универзалне људске тежње – мир, безбедност, слобода и првенство права”.⁶⁾ Доминантна послехладноратовска парадигма у целини проситиче из ове почетне политичке матрице (1.1), чија је основна функција да замагли антиплуралистичку стварност историјског периода који је започео падом Берлинског зида (1.2).

1.1. – Доминантна послехладноратовска парадигма

Доминантна визија послехладноратовског света у основи почива на либералним постулатима које је у највећој мери популаризовао Френсис Фукујама (Francis Fukuyama) у само праскозорје пост-биполарног система.⁷⁾ У својим радовима са самог краја осамдесетих и са почетка деведестих година прошлог века, Фукујама пружа крајње одсечну визију нове ере која започиње са престанком Хладног рата. Ослањајући се на филозофију Хегела и на идеју да је историја оријентисана ка одређеном циљу, Фукујама констатује тријумф либералне демократије над ривалским идеологијама и даје потврдан одговор на питање „да ли је разумно наставити говорити, на крају 20. века, о доследној и оријентисаној историји човечанства која ће његов највећи део довести до либералне демократије?”.⁸⁾ Победа либералне демократије представља у очима Фукујама круцијалну етапу у стварању „универзалне и хомогене државе” која ће обезбедити мир у међународним односима.

Полазећи од једног од фундаменталних постулата либерализма који гласи да су демократска капиталистичка друштва пацифистичка, односно да демократије не ратују међу собом, Фукујама тврди да ће ширење демократски устројених држава у међународ-

6) “Bush Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union 1991-01-29”, Интернет, <http://bushlibrary.tamu.edu>.

7) Видети: Francis Fukuyama, “The End of History?”, The National Interest, Issue n° 16, Summer 1989, pp. 3-18; Francis Fukuyama, *La fin de l'histoire et le dernier homme*, Flammarion, coll. Champs, Paris, 1993; Francis Fukuyama, “Reflections on the End of History, Five Years Later”, *History and Theory*, Vol. 34, No. 2, Theme Issue 34: World Historians and Their Critics, May 1995, pp. 27-43.

8) Francis Fukuyama, *La fin de l'histoire et le dernier homme*, op. cit., p. 13.

ном систему, проузроковати крај империјализма и смањити могућност ратова.⁹⁾ Наравно, Фукујама појашњава да свет још увек није досегао стање „вечног мира”. Постоји подела између пост-историјског света и света који је остао у историји: „Политика силе односи превагу међу државама које нису либералне демократије (...) Унутар пост-историјског света, основна осовина интеракције међу државама требало би да буде економска и стара правила политике силе требало би да изгубе на значају”.¹⁰⁾ Узевши и ово појашњење у обзир, недвосмислено је реч о једном оптимистичком виђењу послехладноратовске будућности у којем ће се неминовним наставком ширења демократско-либералног модела осигурати трајни мир у свету.

Из ове почетне матрице произашао је један кохерентан идеолошки корпус заснован на идеји о универзалној природи и вредности демократије, људских права, слободне трговине као и на потреби да се наведене универзалне вредности заштите, што хуманитарним интервенцијама, што међународним кривичним трибуналима.

Разне доктринарне конструкције из последње деценије поршлог века које се односе на људска права и њихову неопходну заштиту – попут „дужности хуманитарног мешања” Бернара Кушнера (*“Le devoir d’ingérence humanitaire”*, Bernard Kouchner), доктрине „људске безбедности” која се везује за Лојда Ексвортија (*“Human security”*, Lloyd Axworthy) и „одговорности за заштиту” Герета Еванса (*“Responsibility to Protect”/R2P*, Gareth Evans) – пружају одличну илустрацију функционисања Фукујаминог пост-историјског света.¹¹⁾ Управо су овакве доктринарне конструкције, и варијације на тему (говор председника Обама *“A Responsibility To Act”*) представља варијацију на тему *“Responsibility to Protect”*), пружале оправдање за већину послехладноратовских војних интервенција које је, услед униполарног момента, скоро искључиво спроводио западни, „пост-историјски”, свет.¹²⁾

Изгледало је да је ово оптимистичко виђење „новог светског поретка” добило потврду у првим значајним послехладноратов-

9) Ibid., p. 281.

10) Ibid., p. 313.

11) На ове доктринарне конструкције подсећа Дарио Батистела, користећи их као илустрацију процеса легитимизације који се одвијају са аспекта међународног права: Dario Battistella, *“L’Occident, exportateur de démocratie”*, *Politique étrangère*, 4/2011, p. 818.

12) Видети: Dario Battistella, *“L’Occident, exportateur de démocratie”*, *Politique étrangère*, 4/2011, pp. 813-824; Olivier Corten, *“L’idéologie des discours interventionnistes : Comment justifier une guerre illégale au nom du droit ?”*, *Contradictions*, n° 136, 2011, pp. 17-33.

ским догађајима. Криза која је настала након ирачке инвазије на Кувајт августа 1990. године решена је применом механизма колективне безбедности у оквиру Савета безбедности Уједињених нација (СБУН). До тада су биполарна структура међународног система и блоковска конфронтација спречавале нормално функционисање механизма колективне безбедности предвиђених Повељом УН.¹³⁾ У том смислу, први заливски рат означио је повратак фундаменталним принципима колективне безбедности и потврдио је водећу улогу институција (у овом случају УН) – афирмишући тиме два кључна појма либералне визије.

Оснивање међународних кривичних трибунала за бившу Југославију и Руанду 1993. и 1994. године и развој међународног кривичног права, такође су, одражавајући бригу за поштовање фундаменталних људских права, дали потврду валидности нове послехладноратовске парадигме.

Ипак, најснажнија илустрација наводне морализације међународних односа која је уследила са крајем Хладног рата нађена је у војној интервенцији НАТО против Савезне Републике Југославије (СРЈ) 1999. године. Мишљење тадашњег чешког председника Вацлава Хавела (*Václav Havel*) изражава саму срж, како доминантне послехладноратовске парадигме, тако и тумачења тада почињене агресије против СРЈ:

„Ово је вероватно први рат икад вођен, који је био вођен не у име интереса већ у име одређених принципа и вредности. Ако је за неки рат могуће рећи да је етички, или да је вођен због етичких разлога, онда се то истински може рећи за овај рат (...) Он је [Северно-атлантски савез] делао из поштовања према праву – према праву које је значајније од заштите суверенитета држава. Делао је у име поштовања права човечанства, онако како их артикулише наша савест као и остали инструменти међународног права”.¹⁴⁾

Овај став једног политичара био је широко прихваћен и у академском пољу.¹⁵⁾ У рату против Србије брањене су, наводно,

13) Професор Адам Робертс (Adam Roberts) констатовао је да је право вета употребљено више од 200 пута до 1989. године: “For much of its forty-five years’ existence, the Security Council has been unable to take action on certain important issues because of East-West hostility. By the end of 1989, the Soviet Union had vetoed 114 resolutions, the US 67, Britain 30, France 18, and China three. With the ending of the Cold War, the opportunities for UN action are greater.”, цитирано у: Noam Chomsky, “World Order and Its Rules: Variations on Some Themes”, *Journal of Law and Society*, Vol. 20, No. 2, Summer, 1993, p. 148.

14) Address by Václav Havel President of the Czech Republic to the Senate and the House of Commons of the Parliament of Canada, Parliament Hill, Ottawa, 29 April 1999, Интернет, http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/1999/2904_uk.html.

15) Видети опширније о доминантној идеолошкој матрици послехладноратовског периода и случају Косова и Метохије: Miloš Jovanović, *Légitimité et légitimation du recours à la*

универзалне вредности човечанства, људских права, мира, демократије и толеранције, и то, подразумева се, без задњих намера, скривених интереса, геополитичких циљева као што је то био случај у „историјском”, хладноратовском свету. На овај начин тумачен, рат против СРЈ, односно Србије, послужио је као главна илустрација и крунски доказ промене парадигме која је уследила након пада Берлинског зида.

Ово доминантно виђење послехладноратовског света суштински није успео да уздрма ни терористички напад извршен у Њујорку 11. септембра 2001. године, као ни ратови који су започели прво у Авганистану (2001. год.) а потом и у Ираку (2003. год.). Иако се одређен број аутора тада запитао није ли либерално-идеалистичка парадигма исувише брзо проглашена за једини задовољавајући и одговарајући оквир, доминантно послехладноратовско виђење остало је у суштини непромењено.¹⁶⁾ Међународни односи и даље су се промишљали кроз појмовну апаратуру доминантног либерално-идеалистичког оквира.

Не само да добре намере Запада нису доведене у питање, већ су се сви наведени сукоби могли учитати у Фукујамин оквир у којем, с једне стране, бивствује пост-историјски део света (Запад), а са друге, „историјски” остатак света. Штавише, са „Арапским пролећем” (децембар 2010. год. –) и кризама у Либији (2011. год.) и Сирији (у току), либерална проблематика ширења демократије добила је нови замах.¹⁷⁾ Актуелни сукоби се промишљају у категоријама доминантног дискурса, попут људских права, њихове заштите и наравно њихове више снаге у односу на фундаменталне принципе међународног права као што су принципи суверенитета држава, политичке независности или пак забране мешања у унутрашње послове других држава. Наведене принципе међународног права више нико не спомиње међу западним светским силама и они се, сагласно доминантној послехладноратовској визији међународних односа, у пракси флагрантно крше. Актуелна криза у Сирији, и признавање, од стране Запада, једне стране у унутрашњем

force dans l'après-guerre froide. Étude de cas : l'intervention militaire de l'OTAN contre la République fédérale de Yougoslavie, ANRT, Villeneuve d'Ascq, 2010.

16) Видети: Christopher Hobson, “The Limits of Liberal-Democracy Promotion”, *Alternatives*, Vol. 34, No. 4, 2009, p. 384 и pp. 389-390.

17) Међу многобројним примерима, у Паризу је октобра 2012. године организована међународна конференција на тему промоције демократије и изградње нација у спољној политици САД која је окупила више од двадесет учесника из академског света: “Democracy Promotion and Nation Building in United States Foreign Policy – The U.S. Model Reconsidered, From the Post-Cold War Balkans to the Arab Revolts”, 18 and 19 October, 2012, The German Marshall Fund of the United States / Université Sorbonne Nouvelle, Paris 3.

сукобу за јединог легитимног представника сиријског народа, пружа одличну илустрацију таквог понашања.¹⁸⁾

1.2. – Либерални антиплурализам као основно обележје послехладноратовских међународних односа

Да идеја о морализацији послехладноратовских међународних односа представља најобичнију илузију, најбоље се види управо на примеру НАТО интервенције, односно агресије извршене 1999. године против СРЈ. Непотребно је враћати се у оквиру овог рада на добро утврђене чињенице које се односе на историјски аспект кризе на Косову и Метохији. Сасвим је довољно подсетити на исценирани „масакр” у Рачку јануара 1999. године којим је једна легална, легитимна и успешна противтерористичка операција српских снага безбедности претворена у *casus belli*. Довољно је подсетити на такозване преговоре из Рамбујеа из фебруара 1999. године који су суштински представљали класичан и намерно неприхватљив ултиматум. Коначно, довољно је подсетити на чињеницу да се косовски проблем по својој природи никада није тицао питања демократије или поштовања људских права већ је искључиво био узрокован сепаратистичким тежњама, односно геополитичким аспирацијама албанског народа на Балкану. Довољно је, дакле, подсетити на саме ове факте како би се сагледала провалија која постоји између западног идеолошког дискурса који је имао за циљ да оправда агресију и истине. Другим речима, целокупна конструкција на којој почива доминантна послехладноратовска парадигма се руши као кула од карата када се суочи са чињеницама. Стога агресија извршена против СРЈ не може бити и није идеално-типски пример доминантног виђења послехладноратовског света јер представља класичну примену политике силе. Међутим, њен значај остаје изузетан утолико што наведена агресија оличава саму суштину стварне прекретнице која је настала у међународним односима са падом Берлинског зида и окончањем хладноратовског света. Супротно основним постулатима доминантне послехладно-

18) Француска је опозицију у Сирији признала за јединог легитимног представника сиријског народа новембра 2012. док су САД то учиниле децембра исте године. Поред тога, постоје озбиљне индиције да наведене западне државе већ испоручују наоружање сиријској опозицији. Видети: “La France reconnaît l’opposition syrienne unifiée comme ‘seule représentante du peuple’”, Le Monde, 13.11.2012, Интернет, http://www.lemonde.fr/proche-orient/article/2012/11/13/la-france-reconnait-l-opposition-syrienne-unifiee-com-me-seule-representante-du-peuple_1790027_3218.html; “US recognises Syria opposition coalition says Obama”, BBC, 12.12.2012, Интернет, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-20690148> и “Arms Airlift to Syria Rebels Expands, With Aid From C.I.A”, The New York Times, 24.03.2012, Интернет, http://www.nytimes.com/2013/03/25/world/middleeast/arms-airlift-to-syrian-rebels-expands-with-cia-aid.html?hp&_r=1&.

ратовске парадигме, свет није постао моралнији нити државе одговорније у „потрази за слободом и правдом” након краја хладног рата. Политика силе и партикуларних интереса није нестала већ се, напротив, одржала у свом историјском континуитету и у послехладноратовском периоду. Оно што се истински променило са нестанком биполарног система и у чему се фундаментално састоји преломна тачка јесте да је свет са крајем хладног рата прешао из плуралистичког у антиплуралистички међународни поредак. Основни услов такве промене огледао се у хомогенизацији међународног система. Овде долазимо до важне концептуалне поделе између хетерогених и хомогених међународних система.

Наиме, током Хладног рата су државе почивале на потпуно различитим системима вредности и принципима легитимитета. За западни блок су били карактеристични капиталистичко уређење, тржишна привреда, приватна својина, индивидуалне слободе и представнички демократски систем. С друге стране, источни блок био је организован на принципима „народне демократије” и планске, социјалистичке економије. Међународни систем био је дакле хетерогене природе и међународно право је почивало на плуралистичким принципима суверене једнакости и немешања у унутрање послове других држава.

Крај Хладног рата променио је ово стање ствари. У сукобу две идеологије, западни модел либералне демократије однео је превагу и међународни систем је од 1990. године суштински променио природу прешавши из стања хетерогеног, у стање хомогеног (мада не и универзализованог) међународног система. Управо је наведена хомогенизација била предуслов отварања нове послехладноратовске ере чија се суштина огледа у рађању либералног антиплурализма. Овде ћемо се на кратко задржати на појмовима антиплурализма и либерализма.

Антиплурализам се односи на праксу којом се успостављају разлике између држава према њиховој унутрашњој, тј. политичкој, организацији или њиховом спољнополитичком деловању.¹⁹⁾ У својој бити, антиплурализам представља негацију суверене једнакости као класичног плуралистичког принципа по којем свака држава слободно и независно одрђује сопствени облик и унутрашње уређење.

19) Видети: Gari Simpson, *Velike sile i odmetničke države*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2006, стр. 11.

Када је у питању либерализам, овде је битно истаћи да се у међународним односима он може испољити у два облика.²⁰⁾ У првом облику је тежиште на принципу једнакости што се испољава кроз толеранцију на различитост и плуралистичку природу која за конкретну последицу има поштовање фундаменталних начела међународног права попут суверене једнакости и принципа немешања у унутрашње послове других држава. Други облик првенствено се ослања на принципе слободе и напретка и заснива се на идеји о сопственом преимућству над осталим идеологијама што га чини нетолерантним према различитостима. Његова примена има за последицу кршење плуралистичких принципа међународног права кроз негирање суверене једнакости и мешања у унутрашње послове других држава.

Крај хладног рата је, кроз победу западног блока, униполарни моменат и ширење западне идеологије, омогућио примену овог другог облика либерализма и тиме отворио еру либералног антиплурализма. Западна либерална идеологија постала је, под плаштом универзалности, аршин којим се мерила подобност свих држава. По том аршину су неким државама ускраћивана одређена права (суверенитет, територијални интегритет) док се другим државама, у име њихове идеолошке супериорности, дозвољавало непоштовање фундаменталних међународних обавеза, попут забране употребе силе или забране мешања у унутрашње послове других држава. Крај Хладног рата је, дакле, услед хомогенизације међународног система која се одвијала на темељима западне либералне демократије, отворио нову еру антиплурализма у међународним односима.

Антиплурализам почива на одређеним карактеристикама које представљају историјске константе. Прва се односи на питање чланства у међународном друштву, односно припадности групи или искључења из групе идеолошки доминантних држава. Друга карактеристика антиплурализма огледа се у релативизацији или чак непосредном негирању плуралистичких принципа међународног права. Нагалашени интервенционизам у име виших вредности представља његову трећу карактеристику. Све наведене карактеристике историјски су потврђене. Од 19. века и Свете алијансе, до антиплурализма унутар хладноратовских блокова и Брежњевљеве доктрине „ограниченог суверенитета”, континуитет начина функционисања у оквиру антиплуралистичког поретка је неспоран.

20) Видети опширније: Gerry Simpson, "Two Liberalisms", *European Journal of International Law*, Vol. 12, 2001, pp. 537-571.

Међутим, најважнија карактеристика антиплурализма, односно његова сама суштина, лежи у чињеници да антиплурализам пружа идеолошко покриће, тј. оправдање, за спровођење политике силе. Ову, историјски такође потврђену карактеристику антиплурализма, потребно је нагласити не само зато што је реч о самој сржи сваког антиплуралистичког поретка, већ и због чињенице да западни аутори који се баве проблематиком антиплуралистичког међународног поретка – или у терминологији енглеске школе међународних односа „хијерархијског међународног друштва” – ову суштинску карактеристику једноставно игноришу.

2. ПОИМАЊЕ АНТИПЛУРАЛИЗМА У ОКОВИМА ДОМИНАНТНЕ ИДЕОЛОГИЈЕ

На чињеницу да либерални антиплурализам није правилно схваћен, недвосмислено указују радови аутора који су, обрађујући углавном проблематику ширења демократије, и сами констатовали антиплуралистички обрт који је настао након краја Хладног рата (2.2). У оквиру овог рада ћемо се осврнути на четири аутора чији текстови у пуној мери илуструју жилавост и снагу доминантне послехладноратовске парадигме (2.1). Реч је о Вилијаму Клептону (William Clapton), Ијену Кларку (Ian Clark), Кристоферу Хобсону (Christopher Hobson) и Дарију Батистели (Dario Battistella).

2.1. – Поимање антиплурализма на Западу: критички осврт

Рад Вилијама Клептона, са аустралијског Универзитета Новог Јужног Велса (University of New South Wales), представља изразити пример одсуства критичког приступа послехладноратовском антиплурализму.²¹⁾ У уводу свог чланка Клептон констатује да је крај Хладног рата отворио нову еру интервенционизма западних држава. Воља западних држава, наставља аутор, у првом реду САД и Велике Британије, да „војно интервенишу на местима попут Косова, Авганистана и Ирака са циљем промоције либерализма” многе истраживаче навела је да закључе да је крај Хладног рата довео до оживљавања антиплурализма, односно хијерархијских трендова унутар међународног друштва.²²⁾

21) William Clapton, “Risk and Hierarchy in International Society”, *Global Change: Peace and Security*, Vol. 21, Issue 1, 2009, pp. 19-35. Видети и: William Clapton, Shahar Hameiri, “The Domestic Politics of International Hierarchy: Risk Management and the Reconstitution of International Society”, *International Politics*, Vol. 29, No. 1, 2012, pp. 59-77.

22) William Clapton, “Risk and Hierarchy in International Society”, *op. cit.*, pp. 19-20.

Полазећи од наведене констатације, Клептон поставља следеће питање: шта тера западне државе да интервенишу, у неким случајевима употребљавајући и силу, како би промовисале либералне вредности?²³⁾ Ово питање само по себи довољно говори о одсуству схватања и правилног промишљања послехладноратовског антиплурализма. Наиме, аутор не поставља питање зашто западне државе војно интервенишу, већ зашто насилно промовишу либералне вредности. Идеја да је прави циљ наведених интервенција – Косово (1999. год.), Авганистан (2001. год.), Ирак (2003. год.) – промоција либералних вредности, а не рецимо остварење неких конкретних, економских или геополитичких тежњи, очигледно није упитна.

На такво, у старту арбитарно ограничено питање, аутор даје следећи, скоро запањујући одговор. Полазећи од појма ризика, на начин на који га употребљава Улрих Бек (Ulrich Beck), дакле ризика који због континуираног процеса индустријализације постаје у модерном свету све мање дефинисан и јасан, Клептон сматра да западна друштва, забринута „новим формама безбедносних ризика”, попут тероризма, који управо представља недефинисан ризик у времену и простору, настоје да се заштите од таквог ризика тако што покушавају да преобликују зоне ризика, које се идентификују сходно њиховим унутрашњим карактеристикама као нелибералне државе или пропале државе (failed states).²⁴⁾

Другим речима, послехладноратовски антиплурализам, са свим својим карактеристикама – војним интервенцијама, релативизацијом или непосредним кршењем фундаменталних норми међународног права – последица је забринутости западних држава услед постојећих недефинисаних ризика на међународној сцени. Све наведене западне интервенције, од Косова до Ирака, представљају, дакле, само реакцију на безбедносне или друге ризике чије се извориште налази у оквиру нападнутих држава.²⁵⁾ Да ли је потребно нагласити да овакво виђење нимало не одговара чињеничном стању поменутих криза? Студије случаја које се тичу, Косова и Метохије, Ирака или данас „Арапског пролећа”, јасно указују да

23) Ibid., p. 20.

24) Ibid.

25) “Interventions in Iraq, Afghanistan and Kosovo, for example, have all arguably been motivated by the perception of intolerable security risks to Western interests. In each case, the intervening powers have sought to effect liberal democratic reform in these territories. The result, as noted, is the erosion of international society’s pluralist constitution and the emergence of a more hierarchical international society, one in which states are compelled to conform to positive standards of liberalism and democracy in order to qualify for full membership within international society”, Ibid., p. 35.

се умешаност Запада може наћи много километара узводно од избијања самих криза.²⁶⁾

Енглески професор Кристофер Хобсон усредсређује своју пажњу на проблематику ширења демократије (*democracy promotion*).²⁷⁾ На први поглед, реч је о раду који уноси нешто критичнији приступ у односу на идеју и праксу наметања либералних вредности у послехладноратовском периоду. Аутор полази од констатације да ширење демократије данас, у првој деценији 21. века, наилази на веће потешкоће него што је то био случај у последњој деценији прошлог века, када је промоција либералних вредности представљала „дух времена”. Терористички напад извршен 11. септембра 2001. године, као и војне интервенције западних земаља у Авганистану и Ираку представљају тачку од које је даље ширење демократије постало проблематичније.

На овом месту требало би застати и истаћи, за аутора очигледно периферну, а заправо суштински битну мисао о рату у Ираку. Наиме, говорећи о Бушовом „рату против тероризма”, извршеним војним интервенцијама против Авганистана и Ирака и чињеници да су оне донекле дискредитовале идеју о наметању демократије, Хобсон узгред помиње да је постојала дискусија у вези са тим да ли се две наведене војне интервенције уопште могу подвести под примере насилног наметања демократије јер може изгледати „да је демократија овде првенствено послужила као *post facto* реторичко оправдање”.²⁸⁾ Ово је вредно помена из простог разлога што се аутора очигледно нимало не тиче ово узгред поменуто, а заправо фундаментално питање.

Да ли је демократска реторика у случају Ирака представљала само покриће и шта је покривала? – питања су од суштинског значаја за схватање послехладноратовског периода и његове основне црте: либералног антиплурализма. За Кристофера Хобсона, она су безначајна. Аутор на њих одговара тврдећи да је апсолутно свеједно да ли се две наведене војне интервенције могу истински подвести под категорију насилног наметања демократије. Оне јесу примери наметања демократије зато „што су на тај начин акције

26) „Арапско пролеће” пружа добру илустрацију вишегодишње америчке стратегије „демократизације” „великог Средњег Истока”. Видети: Katerina Dalacoura, “US democracy promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001: a critique”, *International Affairs*, Vol. 81, Issue 5, 2005, pp. 963-979.

27) Christopher Hobson, “The Limits of Liberal-Democracy Promotion”, *Alternatives*, Vol. 34, No. 4, 2009, pp. 383-405; Christopher Hobson, “Liberal democracy and beyond: extending the sequencing debate”, *International Political Science Review*, Vol. 33, No. 4, 2012, pp. 441-454.

28) Christopher Hobson, “The Limits of Liberal-Democracy Promotion”, *op. cit.*, p. 392.

Бушове администрације биле перципиране и зато што су на основу тога процењиване”.²⁹⁾

Након што је на овај начин избегнуто питање од фундаменталног значаја за схватање послехладноратовских међународних односа, аутор наставља сопственим током мисли тврдећи да 11. септембар 2001. године као ни ратови у Авганистану и Ираку који су уследили, не представљају прекретницу у смислу да се са експанзијом либералних вредности престало или је требало стати.³⁰⁾ Напротив, независно од констатације да такво понашање заправо представља антиплуралистички обрт у међународним односима и ствара хијерархијско међународно друштво, независно чак и од могуће делимичне критике по којој је наведени процес искључиво вођен од стране западних земаља и барем делом зарад задовољења конкретних интереса, Кристофер Хобсон сматра да треба наставити са праксом ширења демократије али да је неопходно истовремено пронаћи боље начине за даље деловање.³¹⁾

Ијен Кларк нам у свом чланку о месту демократије у међународном друштву даје вероватно најнеутралнији и махом дескриптивни пресек стања послехладноратовске антиплуралистичке стварности.³²⁾ У наведеном раду, аутор даје преглед свих битних елемената антиплурализма међу којима прво место заузима рангирање држава према њиховој унутрашњој организацији и принципима легитимитета на којима почивају, што неким државама омогућава чланство у антиплуралистичком међународном друштву, док друге државе из тог друштва бивају искључене.³³⁾

Аутор затим напомиње да је управо крај Хладног рата омогућио прелаз ка једном нормативнијем уређењу међународног друштва које се заснива на нормама најмоћнијих држава – западних либералних демократија.³⁴⁾ Подсећа, такође, на чињеницу да је нови послехладноратовски однос снага у материјалном смислу омогућио изражање демократије као опште прихваћене међународне норме. Ијен Кларк затим наводи и могуће сумње које се јављају у погледу проблематике ширења демократије на коју се понекад гледа као продужетак моћи западних држава. На такве сумње су,

29) Ibid.

30) Ibid., p. 389.

31) Ibid., p. 397.

32) Ian Clark, “Democracy in International Society: Promotion or Exclusion?”, *Millennium – Journal of International Studies*, Vol. 37, No. 3, 2009, pp. 563-581.

33) Ibid., pp. 564-566.

34) Ibid., p. 567.

каже аутор, свакако имале утицаја и војне интервенције на Косову и у Ираку.³⁵⁾

Конечно, Кларк истиче да је стогодишњи Вилсонов програм о утврђивању демократије у свету данас, и „барем за сада”, постао нешто мање изванредан.³⁶⁾ Ни у једном тренутку међутим, аутор не доводи у питање добре намере Запада нити алудира, чак ни издаје, на основну карактеристику антиплурализма која се састоји у идеолошком прикривању политике силе.

Француски професор међународних односа Дарио Батистела вероватно је најближи правилном и потпуном схватању антиплуралистичког поретка.³⁷⁾ У чланку који носи наслов „Запад, извозник демократије”, Батистела повлачи јасну црту континуитета између промоције демократије која је започела након пада Берлинског зида, и понашања најмоћнијих европских држава, од понашања Шпаније у Јужној Америци у 16. веку до поношања осталих континенталних сила приликом колонизације Азије и Африке.

Дарио Батистела се тако враћа на вилсоновско извориште идеје о ширењу демократије, али прави јасну разлику између Вилсонове реторике и реал-политичке праксе САД из истог периода.³⁸⁾ Аутор недвосмислено указује и на чињеницу да се у зачетку тог историјског континуума експанзије Запада налази „западна идеологија”, као свест о сопственој супериорности у односу на остатак света. Реч је о једној офанзивној визији у којој су бели људи дужни да шире *хришћанство*, *разум* или *цивилизацију*, сходно одговарајућим историјским периодима. “И од краја Хладног рата, стратегија извоза демократије успоставила је везу са том традицијом: попут Шпанаца који су били згрожени приносом људских жртава код Астека, попут Енглеца, згађених спаљивањем удовица на ломачама њихових покојних мужева, Никола Саркози (Nicolas Sarkozy) сматра да „немамо право да пустимо варваре да победе у Авганистану”.”³⁹⁾

Ако је призив чланка професора Батистеле несумњиво критичког тоналитета, идеја ипак остаје недоречена, што се најбоље

35) Иако Ијен Кларк у чланку о којем овде говоримо крајње неутрално приступа питању антиплурализма, те чак помиње НАТО агресију без доношења вредносних судова о њој, битно је истаћи да Кларк сматра да је НАТО агресија 1999. године била оправдана, што га суштинску сврстава у оквире доминантне послехладноратовске парадигме. Видети: Ian Clark, *Legitimacy in International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

36) Ibid., p. 581.

37) Dario Battistella, “L’Occident, exportateur de démocratie”, op. cit.

38) Ibid., pp. 814-815.

39) Ibid., p. 824.

види из последњег пасуса. Наведеном пасусу недостаје заправо најважнија карика у ланцу – а то је злато. Наиме, када се спомиње деловање Шпанаца у Централној и Јужној Америци у 16. веку, недовољно је, и заправо нетачно, остати на идеји да су Шпанци извршили силне покоље само зато што су били згранути чињеницом да су Астеке приносиле људске жртве својим боговима. У односу на зла која су Шпанци тада починили, таква идеја заправо је логички неодржива. Шпанско понашање се једино може објаснити интересом – у овом случају, објашњава се великим количинама отетог злата.⁴⁰⁾ Иако се можда ради само о недоречености, појам интереса овде недостаје Дарију Батистели, а у том појму лежи суштина.

2.2. Правилно схватање антиплурализма: идеологија као покриће политике силе

Иако се чини да је Дарио Батистела најближи правилном опису послехладноратовског периода кроз либерални антиплурализам, ниједан од наведених аутора не успева да изрази суштину. Ни у једном тексту се не помиње постојање конкретних, нимало универзалних циљева, нити се помиње основна функција сваке идеологије (са универзалистичким претензијама на међународној сцени) која се састоји у прикривању спровођења политике силе зарад испуњавања партикуларних интереса. Ни у једном тренутку наведени аутори не доводе у питање демократију као универзални принцип легитимитета и као добро по себи (постулат који би се иначе могао подвргнути критичком мишљењу), нити доводе у питање теорију о „мирољубивим демократијама” (која је и сама идеолошке природе), нити коначно доводе у питање добре намере водећих западних сила у антиплуралистичком поретку.⁴¹⁾ При томе, чини се да не би било много тешко, а још мање погрешно, направити паралелу између, на пример, интереса који су Шпанци показали за Централну и Јужну Америку у 16. веку због злата, и интереса који САД показују за Блиски и Средњи Исток данас због „црног злата”.⁴²⁾

40) Видети о деловању Шпанаца у Централној и јужној Америци: Bartolome de las Kasas, *Kratak izveštaj o uništavanju Indija*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.

41) Теорија о мирољубивим демократијама (peace-loving democracies) несумњиво је идеолошког карактера. Било би јако занимљиво видети шта би се десило када би данас Србија, као неспорно демократска држава, одлучила да врати своју војску у своју јужну покрајину, на шта иначе има право сходно Резолуцији СБУН 1244 (1999) и њеном четвртном параграфу? За критички осврт и побијање теорије о мирољубивим демократијама видети: Joanne Gowa, “The Democratic Peace after the Cold War”, *Economics & Politics*, Volume 23, July 2011, pp. 153-171.

42) Да ли Сједињене Америчке Државе желе да контролишу енергенте Блиског и Средњег Истока како би осигурале сопствено снабдевање или како би, на пример, контролисале

Због тога је чињеница да ни (западни) аутори који су свесни антиплуралистичке природе послехладноратовског света, односно правилно констатују његове хијерархијске трендове, нису у стању да препознају суштинску карактеристику таквог поретка, изразито занимљива и заправо поучна. Та чињеница, осим што сведочи о томе да наведени аутори не излазе из ланаца владајуће идеологије (што само по себи отвара низ озбиљних питања епистемолошке природе), надасве показује да доминантна послехладноратовска парадигма још увек недвосмислено пружа основни оквир за промишљање међународних односа на Западу.

Као што смо видели међутим, наведена парадигма почива на обичној илузији. Преломна тачка преласка из биполарног у пост-биполарни систем не може се пронаћи у постулату о морализацији међународних односа и престанку спровођења политике силе на међународној сцени. Као и за време Хладног рата, партикуларни интереси и даље представљају основне мотиве акција држава у оквиру међународног система и у том смислу је континуитет између хладноратовског и послехладноратовског периода неспоран.

Преломна тачка огледа се у нечему другом. Крај хладног рата изнедрио је антиплуралистички међународни поредак у којем се, за разлику од хладноратовског периода, примена силе ефикасније прикрива и правда посредством доминантне идеологије универзалистичких претензија. У томе, и само у томе, се састоји стварна прекретница пост-биполарног света.

ЛИТЕРАТУРА

- Battistella, Dario, "L'Occident, exportateur de démocratie", *Politique étrangère*, 4/2011.
- Bellamy, Alex J., "Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm", *Ethics & International Affairs*, Vol. 25, No. 3, 2011.
- Clapton, William, "Risk and Hierarchy in International Society", *Global Change: Peace and Security*, Vol. 21, Issue 1, 2009.
- Clapton, William, Hameiri, Shahrar, "The Domestic Politics of International Hierarchy: Risk Management and the Reconstitution of International Society", *International Politics*, Vol. 29, No. 1, 2012.
- Clark, Ian, "Democracy in International Society: Promotion or Exclusion?", *Milennium – Journal of International Studies*, Vol. 37, No. 3, 2009.

и ометале глобалне конкуренте и изазиваче (peer competitors) попут Кине, потпуно је небитно за нашу тему. Интерес је очигледан и као такав довољан да потврди, супротно доминантној парадигми, „реалистички” континуитет у међународној политици након краја Хладног рата.

- Clark, Ian, *Legitimacy in International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Corten, Olivier, "L'idéologie des discours interventionnistes: Comment justifier une guerre illégale au nom du droit ?", *Contradictions*, n° 136, 2011.
- Dalacoura, Katerina, "US democracy promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001: a critique", *International Affairs*, Vol. 81, Issue 5, 2005.
- Donnelly, Jack, "Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy: American Power and International Society", *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 2, 2006.
- Fukuyama, Francis, *La fin de l'histoire et le dernier homme*, Flammarion, coll. Champs, Paris, 1993.
- Gowa, Joanne, "The Democratic Peace after the Cold War", *Economics & Politics*, Volume 23, July 2011.
- Hobson, Christopher, "The Limits of Liberal-Democracy Promotion", *Alternatives*, Vol. 34, No. 4, 2009.
- Hobson, Christopher, "Liberal democracy and beyond: extending the sequencing debate", *International Political Science Review*, Vol. 33, No. 4, 2012.
- Jovanović, Miloš, *Légitimité et légitimation du recours à la force dans l'après-guerre froide. Étude de cas : l'intervention militaire de l'OTAN contre la République fédérale de Yougoslavie*, ANRT, Villeneuve d'Ascq, 2010.
- Lynch, Marc, "The Big Think Behind the Arab Spring", *Foreign Policy*, December 2011.
- Simpson, Gari, *Velike sile i odmetničke države*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2006.
- Simpson, Gerry, "Two Liberalisms", *European Journal of International Law*, Vol. 12, 2001.
- Sørensen, Georg, "What Kind of World Order?: The International System in the New Millennium", *Cooperation and Conflict*, Vol. 41, No. 4, 2006.

Milos Jovanovic

POST-COLD WAR WORLD BETWEEN IDEOLOGY AND POWER POLITICS

Resume

The end of the Cold War engendered new beliefs related to the nature of the international system that had emerged in the 1990s. The dominant vision of the "New World Order" lays in the idea that from the fall of the Berlin Wall international relations have been based on obedience to justice and international law and that consequently, power politics has been abandoned. In that sense, it was claimed that the rupture provoked by the end of the Cold War was of a moral kind. This dominant vision of the post-Cold War era is substantially based on liberal ideas, largely promoted after the fall of the Berlin Wall, notably in the work of Francis Fukuyama. Issues concerning democracy promotion, human rights, right to self-determination, humanitarian interventions,

international law and its effectiveness among few others, represented the central themes for researchers in the International Relations field in the last decade of the 20th century. The first major events in the post-Cold War history seemed to corroborate this paradigmatic turn. The NATO military intervention against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999 was presented and viewed as the ultimate verification of the new paradigm. The latest events in the Middle East marked a revitalization of the dominant post-Cold War vision that somewhat faded with the 9/11 terrorist attacks and the subsequent wars in Afghanistan and Iraq. The recent crisis in the Middle-East (the “Arab Spring”) is indeed analyzed in terms of the classical liberal problem of democracy promotion. Contrary to that dominant vision of post-Cold War international relations, the paper suggests that the fundamental characteristic of the post-Cold War era resides in the emergence of an anti-pluralistic international society. More importantly, it stresses out the main characteristic of such an anti-pluralistic international society, which is the possibility to provide efficient ideological legitimization of constant state actions that are based on power politics and the law of the strongest. This fundamental feature of anti-pluralism has to be pointed out not only because of its intrinsic weight, but also because it is surprisingly well ignored even by the IR scholars that have noticed the anti-pluralistic turn in international relations after the end of the Cold War.

Key words: post-cold war era, liberalism, human rights, democracy, military interventions, ideology, anti-pluralism, Kosovo and Metohija, „Arab spring”, Libya

* Овај рад је примљен 18. марта 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. јуна 2013. године.